

Mange slags Norden

Den politiske debat om nordisk samarbejde 1956-1958

Af Lars Hovbakke Sørensen

I årene efter de seks kontinentaleuropæiske staters beslutning på Messinakonferencen i 1955 om oprettelsen af et Europæisk Fællesmarked (EF) kom den danske markedspolitiske debat i høj grad til at dreje sig om, hvorvidt Danmark skulle tilslutte sig dette eller i stedet indgå i et nordisk fællesmarked og kombinere dette med et medlemskab af et »bredt« europæisk frihandelsområde bestående af både EF-landene og en række andre lande, herunder de nordiske lande og Storbritannien. Forestillingen om Norden kom til at spille en central rolle i den politiske debat om markedspolitiken, som i 1956-1958 fandt sted i feltet mellem EF, det nordiske fællesmarked og frihandelsområdet. Med henblik på at forklare forskellene i politikernes anvendelse af Norden i debatten foretager ph.d.-stipendiat, cand.phil. Lars Hovbakke Sørensen en analyse af indlæggene fra en række politikere fra de fire »gamle« partier.

Indledning

Den danske markedspolitik i de første årtier efter 2. Verdenskrigs afslutning har i løbet af de seneste 5-10 år været gjort til genstand for en række historiske analyser.¹

Et væsentligt spørgsmål, som imidlertid i meget ringe grad har været i fokus i disse analyser, er spørgsmålet om den rolle, som forestillingen om Norden har

1. Blandt de vigtigste kan nævnes Vibeke Sørensen: »Nordic Cooperation – A Social Democratic Alternative to Europe?«, Thorsten Borring Olesen (ed.): *Interdependence Versus Integration. Denmark, Scandinavia and Western Europe 1945-1960* (Odense 1995), s. 40-61; Flemming Just og Thorsten Borring Olesen: »Danish Agriculture and the European Market Schism, 1945-1960«, smst., s. 129-146; Johnny Laursen og Mikael af Malmberg: »The Creation of EFTA«, smst., s. 197-212; Johnny Laursen: »Fra nordisk fællesmarked til Helsingfors Konvention – nordisk økonomisk samarbejde, 1945-62«, *Den jyske Historiker* nr. 69-70: *De Nordiske Fællesskaber* (1994), s. 179-200; Vibeke Sørensen: »Fra Marshall-plan til de store markedsdannelse, 1945-59«, Tom Swienty (red.): *Danmark i Europa 1945-93* (København 1994), s. 9-91; Thorsten B. Olesen og Johnny Laursen: »Det europæiske markedsskisma 1960-72«, smst., s. 93-160; Johnny Laursen: »Mellem fællesmarkedet og frihandelszonen. Dansk markedspolitik 1956-1958«, Birgit Nüchel Thomsen (red.): *The Odd Man Out? Danmark og den Europæiske integration 1948-1992* (Odense 1993), s. 65-87; Birgit Nüchel Thomsen: »Danmarks vej til Europa. Det politiske forløb 1957-1961«, smst., s. 105-134.

spillet i den danske offentlige debat om markedspolitikken. Idéen om Norden som noget specielt har indtaget en central plads i mange af de danske politikeres udtalelser i den offentlige del af markedsdebatten, og »Norden«-begrebet og forestillingen om Norden har været anvendt meget forskelligt af politikerne. Dette viser sig, både når man anvender et diakront analyseniveau og undersøger nordenopfattelsernes udvikling over tid, og når man anvender et synkront analyseniveau og undersøger forskellene mellem de forskellige politikeres nordenopfattelser inden for et begrænset tidsrum. Det er det sidste, der vil blive gjort i denne undersøgelse, som vil koncentrere sig om årene 1956-1958.²

Artiklen vil falde i to dele. I den første del vil der blive foretaget en analyse af de forskellige nordenopfattelser, som kom til udtryk i udtalelserne fra politikerne fra de fire »gamle« partier i den offentlige politiske debat 1956-1958, først og fremmest i Folketinget og i Nordisk Råd.

I den anden del vil de påviste forskelle i nordenopfattelserne i den offentlige debat blive søgt forklaret ud fra en analyse af årsagerne til forskellene i partiernes prioriteringer i den praktiske nordenpolitik. Denne sidste del af analysen vil i høj grad blive arkivbaseret, idet blandt andet materiale fra de fire partiers arkiver, herunder referaterne af møderne i partiernes folketingsgrupper, vil blive inddraget.

Artiklen har et dobbelt sigte med hensyn til at forsøge at bidrage til en bedre forståelse af de markedspolitiske diskussioner i Danmark i perioden. Det første er at give en analyse af et hidtil ikke undersøgt aspekt: anvendelsen af »Norden«-begrebet og forestillingen om Norden i den offentlige politiske debat. Det andet er at udvide de hidtidige analyser af Danmarks markedspolitik, som først og fremmest har fokuseret på Socialdemokratiets og regeringens nordenpolitik, ved også at inddrage de tre »gamle« borgerlige partiers prioriteringer i markedspolitikken.

Markedssituationen 1956-1958

På en konference i Messina i 1955 besluttede de seks europæiske lande, der havde stået bag dannelsen af Kul- og Stålunionen i 1952, Vesttyskland, Frankrig, Italien, Nederlandene, Belgien og Luxembourg, at udbygge dette samarbejde til et mere omfattende integrationsprojekt: Det Europæiske Fællesmarked (EF).

2. Artiklen udspringer af mit igangværende arbejde med et ph.d.-projekt, som omhandler udviklingen af nordenopfattelserne i den danske offentlige politiske debat i perioden 1945-1972.

Drøftelserne mellem de nordiske lande om mulighederne for etableringen af et nordisk fællesmarked havde været i gang siden 1948; men med de seks landes påbegyndelse af arbejdet med dannelsen af Det Europæiske Fællesmarked kom diskussionen om det nordiske fællesmarked i de følgende år hele tiden til også at forholde sig til den løbende diskussion om EF.

I 1956 søsatte Storbritannien idéen om etableringen af et »bredt« europæisk frihandelsområde. Dette skulle omfatte både de seks EF-lande og en række andre europæiske lande, der ikke var medlemmer af EF, blandt andet Storbritannien og de nordiske lande. Også dette projekt blev nu inddraget i de fortsatte diskussioner om dannelsen af et nordisk fællesmarked.

Mens det nordiske samarbejde i perioden 1948-1955 – i hvert fald når det gælder markedsspørgsmålet – i høj grad var blevet diskuteret som et »isoleret« fænomen, kom drøftelserne om det nordiske samarbejde nu til at finde sted i spændingsfeltet mellem diskussionerne om flere forskellige europæiske og nordiske markedsplaner.

Forhandlingerne om EF, forhandlingerne om dannelsen af det »brede« europæiske frihandelsområde og de fortsatte drøftelser om dannelsen af et nordisk fællesmarked kom til at finde sted sideløbende i årene 1956-1958. Derfor kom den danske offentlige politiske debat om Norden og det nordiske samarbejde i denne periode til at indeholde visse særlige karakteristika, som gør den interessant at undersøge.

Romtraktaten, der kom til at danne grundlaget for EF, blev vedtaget i 1957 og trådte i kraft den 1. januar 1958. I december samme år brød forhandlingerne om dannelsen af det »brede« frihandelsområde definitivt sammen. Kort efter foreslog Storbritannien i stedet, at der blev dannet et »ydre« frihandelsområde, der udelukkende skulle bestå af lande, der ikke var medlemmer af EF. Drøftelserne herom mandede i sommeren 1959 ud i dannelsen af EFTA, hvortil ud over Storbritannien blandt andet Danmark, Norge, Sverige og Finland sluttede sig. Forhandlingerne om det nordiske fællesmarked var samtidig efterhånden ved at gå i stå, og i midten af 1959 brød de i realiteten fuldstændigt sammen.

Norden som velfærdsstatsmodel

I perioden 1956-1958 finder man i mange socialdemokratiske ministres og folketingsmedlemmers indlæg i den offentlige debat et billede af Norden som velfærdsstatens vogter og forsvarer. De nordiske lande opfattes som centrum for velfærdsstaten i dens mest ideelle form. De nordiske landes opgave består derfor i at arbejde tæt sammen for at sikre velfærdsstatens be-

varelse og videre udbygning samt for at udbrede velfærdsstaten i dens ideelle »nordiske« form til andre lande.

Alle de politiske begreber, som normalt forbindes med velfærdsstatsapparatet, opfattes i de pågældende politikeres indlæg i den offentlige politiske debat ofte som »særlige nordiske værdier«. Dét, der gør Norden til noget specielt og dermed samarbejdet mellem de nordiske lande til noget næsten naturgivet, er eksistensen af nogle værdier i de nordiske samfund, som ikke findes tilsvarende i andre samfund: en særlig social retfærdighedssans, en særlig opmærksomhed over for arbejdernes behov, en særlig høj politisk prioritering af spørgsmålet om arbejdsløshed osv.

Den socialdemokratiske udenrigs- og markedspolitiske ordfører Per Hækkerup er en af de mest fremtrædende repræsentanter for denne nordenopfattelse. Per Hækkerup giver udtryk for en betydelig skepsis over for en eventuel dansk tilslutning til De Europæiske Fællesskaber og foretrækker, at Danmark i stedet kommer til at indgå i det »brede« europæiske frihandelsområde, gerne kombineret med et medlemskab af et nordisk fællesmarked.

I Hækkerups taler spiller de politiske argumenter en helt afgørende rolle for valget af markedspolitisk prioritering. Hækkerup erkender, at der ud fra et nationaløkonomisk synspunkt kan være visse fordele ved en dansk tilslutning til EF, men alligevel foretrækker han den nordiske løsning på grund af de forskelle med hensyn til dominerende politiske ideologier og værdier, som findes mellem de nordiske lande på den ene side og de større kontinentaleuropæiske lande på den anden side.³

I sin ordførertale i den markedspolitiske debat i Folketinget den 11. februar 1958 formulerer Hækkerup det blandt andet på følgende måde: »... Endvidere vil en dansk tilslutning til Romtraktaten under de nævnte forudsætninger betyde et vist brud med Norden og en tilnærmelse til lande, hvis sociale syn, kulturkreds og menneskeopfattelse ikke er os så nærliggende som de nordiske landes. Den vil derfor heller ikke føles så naturlig...«.⁴

Opfattelsen af det nordiske samarbejde som noget »naturligt«, dvs. som noget, der er positivt og efterstræbelsesværdigt, uden at man behøver at argumentere nærmere for det i hvert enkelt tilfælde, udmønter sig i flere af Hækkerups taler i en opfattelse af det nordiske samarbejde som et mål i sig selv og dermed i en antagelse af, at muligheden for at udvide det nordiske samarbejde kan benyttes som et selvstændigt argument for at vælge den ene eller den anden løsning i europapolitikken.

3. Se f.eks. *Folketingstidende* 1956-57, Folketingets Forhandlinger, sp. 2413-2421; *Folketingstidende* 1957-58, Folketingets Forhandlinger, sp. 2490-2497, 2590-2592.

4. *Folketingstidende* 1957-58, Folketingets Forhandlinger, sp. 2496.

I et indlæg i markedsdebatten i Folketinget den 6. februar 1957 anfører Per Hækkerup f.eks. en række grunde til at være skeptisk over for en dansk deltagelse i Det Europæiske Fællesmarked. Blandt disse er, at en sådan løsning ikke vil give mulighed for etableringen af et nordisk fællesmarked.⁵

Et af de andre hovedargumenter, som Hækkerup i samme indlæg anfører for at stille sig skeptisk over for de europæiske fællesmarkedsplaner, er i øvrigt netop de mulige politiske konsekvenser for Danmark af en tilslutning til De Seks. Her fokuseres der i formuleringerne igen på truslen fra den europæiske integration mod den socialdemokratiske velfærdsstatsmodel, således som den er realiseret i Danmark, idet det er harmoniseringen på netop det arbejdsmarkedspolitiske område, det socialpolitiske område m.v., der udtrykkes bekymring over.⁶

Tilsvarende bekymringer giver Hækkerup ikke udtryk for, når han omtaler de nordiske fællesmarkedsplaner. Det unikke syn på socialpolitikken, som efter Hækkerups opfattelse findes i de nordiske lande, opfattes derimod som en af de »særlige nordiske værdier«.

En lignende opfattelse af Norden, som den man finder hos Per Hækkerup, går igen i flere af de ledende socialdemokratiske ministres taler. Stats- og udenrigsminister H.C. Hansen giver således også udtryk for en forholdsvis positiv bedømmelse af de økonomiske konsekvenser af et eventuelt dansk EF-medlemskab, men nærer samtidig en vis betænkelighed ved de politiske konsekvenser af en dansk tilslutning til fællesmarkedet.⁷

Ligesom Per Hækkerup er statsministeren navnlig skeptisk over for den tætte harmonisering af velfærdsstatspolitikken, som etableringen af Det Europæiske Fællesmarked vil medføre, mens han ikke nærer tilsvarende betænkeligheder med hensyn til dannelsen af et nordisk fællesmarked. Dette hænger sammen med, at det nordiske samarbejde også hos H.C. Hansen opfattes som noget positivt i sig selv, nærmest som noget naturgivet, hvis udbygning man ikke behøver at argumentere nærmere for.

Ønsket om nordisk samarbejde antages således implicit blandt andet at udspringe af eksistensen af nogle fælles værdier i de nordiske samfund, og disse »nordiske« værdier sættes hos H.C. Hansen indirekte lig med kernelementerne i den socialdemokratiske velfærdsstatspolitik.⁸ På grund af tilstedeværelsen af et værdifællesskab mellem de nordiske folk, hvor det blandt andet er holdningen til socialpolitik, holdningen til lønpolitik osv.,

5. *Folketingstidende* 1956-57, Folketingets Forhandlinger, sp. 2418.

6. *Folketingstidende* 1956-57, Folketingets Forhandlinger, sp. 2417-2418.

7. Se f.eks. *Folketingstidende* 1956-57, Folketingets Forhandlinger, sp. 2389-2394.

8. Se f.eks. *Folketingstidende* 1956-57, Folketingets Forhandlinger, sp. 2393.

der udgør de »særlige nordiske værdier«, behøver man ikke at frygte de politiske konsekvenser for Danmark af en deltagelse i et nordisk fællesmarked, mens man på den anden side kan nære en vis betænkelighed ved de politiske følger for Danmark af en tilslutning til et EF, hvis medlemslande ikke er gennemsyret af disse »nordiske værdier«.

Selv om H.C. Hansen således i høj grad giver udtryk for den samme opfattelse af Norden som Per Hækkerup, går han imidlertid ikke så langt som sin partifælle med hensyn til de konsekvenser, som han drager af sin nordnordinteresse og sine forbehold over for EF-samarbejdet. Ingen af de to tager i deres officielle taler i årene 1956-1958 endegyldigt stilling til, hvilken markedspolitisk option Danmark bør vælge. Men medens Per Hækkerup udtrykker en særdeles stærk skepsis over for Det Europæiske Fællesmarked og i visse passager i sine taler synes at være tæt på at være direkte modstander af en dansk deltagelse,⁹ er H.C. Hansen trods de forbehold, som han giver udtryk for med hensyn til de politiske konsekvenser, generelt mere positiv over for tanken om dansk deltagelse i EF som et reelt alternativ i markedspolitikken. I sine konklusioner synes H.C. Hansen således at tillægge de samfundsøkonomiske overvejelser større vægt i forhold til de politiske overvejelser, end Per Hækkerup gør i sine konklusioner.¹⁰

I de offentlige tilkendegivelser fra den tredje af de ledende socialdemokratiske politikere, der udtaler sig i markedsdebatten i disse år, Jens Otto Krag, spiller Norden ikke den samme rolle som i udtalelserne fra H.C. Hansen og fra Per Hækkerup. Ligesom disse to politikere tager Krag i sine udtalelser i den offentlige debat ikke endegyldigt stilling til, hvorvidt Danmark bør vælge det nordiske fællesmarked og det »brede« frihandelsområde eller et EF-medlemskab. Men Krags udtalelser adskiller sig blandt andet fra H.C. Hansens og Hækkerups ved en langt mindre grad af fokus på forestillingen om Norden som noget specielt og om eksistensen af visse »særlige nordiske værdier«.

Norden som liberalt og kulturelt fællesskab

Det billede af Norden, som optræder hos de ledende politikere inden for Det Radikale Venstre, adskiller sig på mange områder markant fra det nordnordbillede, som findes hos de ledende socialdemokratiske politikere.

9. Se f.eks. *Folketingstidende* 1956-57, Folketingets Forhandlinger, sp. 2417-2419.

10. Se foruden de tidligere nævnte taler i Folketinget f.eks. kronik af H.C. Hansen i *Aalborg Stiftstidende* den 1. november 1956: »Vigtige undersøgelser af fælleseuropæisk marked«.

Hos de to store radikale lederskikkelser i denne periode, Jørgen Jørgensen og Bertel Dahlgaard, finder man en ganske anden opfattelse af, hvori de »særlige nordiske værdier« består, end hos socialdemokraterne. De radikale ledere benytter nemlig ikke i nær så høj grad begreber fra velfærdsstatsterminologien, når de skal betegne »de nordiske værdier«. Det er ikke den sociale bevidsthed, interessen for arbejdernes løn- og arbejdsvilkår osv., som først og fremmest opfattes som det »særligt nordiske«. Det er derimod et særligt »livssyn« og et særligt menneskesyn, som lægger stor vægt på »det menneskelige«, på »åndslivet« og »kulturlivet« og ikke udelukkende på »teknologien« og udviklingen af denne. De radikale toppolitikere taler desuden om visse særlige »politiske idealer« som en del af »de nordiske værdier«, og om tilstedeværelsen af et »fælles syn« i de nordiske lande på »mange spørgsmål i international politik og økonomi«. Men de undlader i deres omtale af de særlige »nordiske politiske idealer« som regel at sætte disse i forbindelse med bestemte politiske sagsområder og bestemte politisk-ideologiske prioriteringer.¹¹

Ligesom det er tilfældet med de socialdemokratiske politikere, tager heller ikke de ledende radikale politikere endegyldigt stilling til, hvilke af de forskellige foreliggende økonomiske samarbejdsplaner Danmark bør tilslutte sig. Man vil afvente udviklingen i de igangværende forhandlinger om planernes nærmere indhold og udformning.¹²

Overvejelser om udfaldet af forhandlingerne med hensyn til de potentielle økonomiske fordele for dansk erhvervsliv og især dansk landbrug ved deltagelse i den ene eller den anden markedsdannelse spiller i denne forbindelse en ikke ubetydelig rolle i de ledende radikales argumentation.

Der er imidlertid på dette punkt en vis forskel mellem synet hos »den radikale top« (Jørgen Jørgensen og Bertel Dahlgaard)¹³ og synspunkterne hos de øvrige radikale folketingspolitikere, der udtaler sig offentligt om markedsspørgsmålet i disse år. De radikale politikere er alle generelt meget nordisk orienterede; men de ikke-ledende folketingsmedlemmer har i højere

11. Jørgen Jørgensen i plenardebatten ved Nordisk Råds session i Helsingfors den 15. februar 1957, *Nordisk Råd*, 5. Sessionen 1957, protokol, s. 65f. Bertel Dahlgaard i den markedspolitiske debat i Folketinget den 6. februar 1958, *Folketingstidende* 1956-57, Folketingets Forhandlinger, sp. 2455.

12. Det følgende bygger på de radikales politikeres indlæg i Folketingets markedspolitiske debatter den 6. februar 1957 og den 6. og 11. februar 1958, henholdsvis i *Folketingstidende* 1956-57, Folketingets Forhandlinger, sp. 2383-2465, og *Folketingstidende* 1957-58, Folketingets Forhandlinger, sp. 2431-2459 og 2490-2608.

13. Dette gælder både i tiden før og efter, at Det Radikale Venstre indtrådte i regeringen den 28. maj 1957, og Bertel Dahlgaard og Jørgen Jørgensen blev ministre (Jørgensen undervisningsminister, Dahlgaard økonomiminister og minister for nordiske anliggender).

grad end partiets »top« på dette tidspunkt afklaret deres stilling med hensyn til Det Europæiske Fællesmarked, idet flere af dem udtaler sig direkte imod dansk medlemskab af EF. Det gælder f.eks. Aage Fogh og Hermod Lannung, der begge opfatter oprettelsen af et nordisk fællesmarked i kombination med et dansk medlemskab af det »brede« frihandelsområde som den mest ønskværdige løsning for Danmark på det markedspolitiske spørgsmål.

De socialdemokratiske politikere, hvis synspunkter er analyseret ovenfor, tildeler ligesom de radikale politikere de økonomiske overvejelser en vis opmærksomhed i deres argumentation i markedsdebatten; men der er alligevel ofte en markant forskel i måden, hvorpå socialdemokraterne og de radikale formulerer sig, når de kommer nærmere ind på de økonomiske spørgsmål.

Centralt i de radikales argumentation for deres markedspolitiske prioriteringer indgår begreber og formuleringer som »dansk landbrug«, »til støtte for produktionslivet«, »de nordiske industrier«, »dansk industri«, »konkurrenceevne«, »konkurrencevilkår«, »konkurrencedygtig produktion«, »dansk erhvervs konkurrencestilling«. Ikke mindst ordet »erhvervsliv« optræder gang på gang hos de radikale politikere i deres indlæg i markedsdebatten. Og når de radikale politikere taler om »danske interesser«, fremgår det som regel af sammenhængen, at her tænkes på erhvervslivets, virksomhedernes, landbrugets eller kapitalmarkedets interesser.

Mens de socialdemokratiske politikere i videre udstrækning anvender arbejdstagernes synsvinkel, benytter de radikale således i høj grad arbejdsgivernes og virksomhedernes synsvinkel, når de argumenterer for deres holdninger til de nordiske og europæiske markedsplaner.

De radikale politikere anvender altså i deres sprogbrug, når de taler for det nordiske fællesmarked, dels en liberalistisk tilgangsvinkel, hvor de anvender økonomiske argumenter set ud fra erhvervslivets og landbrugets synspunkter, dels en kulturel tilgangsvinkel, hvor de benytter forestillingen om eksistensen af visse »særlige nordiske værdier«, som er karakteriseret ved et særligt livs- og menneskesyn og et åndeligt-kulturelt fællesskab, som et selvstændigt argument for at udvide det nordiske samarbejde.

I den del af de radikales argumentation, der omhandler økonomien, optræder der i mange tilfælde en antagelse om eksistensen af visse fælles nordiske interesser på det økonomiske område. En anden gennemgående holdning er, at det nordiske fællesmarked bør etableres hurtigst muligt, idet det vil kunne komme til at styrke de nordiske landes økonomier og deres organisering af de indbyrdes økonomiske strukturer i retning af mere liberalisering, således at de nordiske lande vil stå stærkere, når de skal indtræde i det »brede« frihandelsområde. Det nordiske fællesmarked skal således blandt

andet fungere som en »træning« for de nordiske lande og forberede dem på deltagelsen i den større europæiske plan.¹⁴

Hos de radikale politikere, der udtaler sig om markedsspørgsmålet i årene 1956-1958, opfattes Norden på én gang som et alternativ til Europa og som et »forberedende« første skridt på vej ind i Europa. Norden opfattes som et klart alternativ til den europæiske integration, således som denne kommer til udtryk i planerne om Det Europæiske Fællesmarked. Men det nordiske samarbejde opfattes samtidig som en del af en større europæisk plan, således som denne kommer til udtryk i planerne om dannelsen af det »brede« europæiske frihandelsområde.

Denne opfattelse af forholdet mellem det europæiske og det nordiske samarbejde er meget lig den opfattelse, som findes hos mange af de socialdemokratiske politikere i perioden med disses idéer om etableringen af et nordisk fællesmarked kombineret med de nordiske landes deltagelse i et »bredt« europæisk frihandelsområde. Dog foretager socialdemokraterne ikke den samme kobling mellem det nordiske fællesmarked og det »brede« europæiske frihandelsområde som de radikale. Socialdemokraterne taler sjældent om den funktion, som de radikale lægger megen vægt på, at det nordiske fællesmarked kan få: som en i økonomisk og liberaliseringsmæssig henseende forberedende faktor for de nordiske landes deltagelse i det europæiske samarbejde.

Det er ikke altid, at de radikale politikere argumenterer for et nordisk fællesmarked ud fra et ønske om at gavne alle de nordiske lande. I flere tilfælde argumenteres for det nordiske fællesmarked ud fra et ønske om specielt at gavne Danmarks interesser. Den sidstnævnte tilgang forekommer f.eks. hos Aage Fogh, hvor synet på Norden ofte er præget af ønsket om at benytte det nordiske samarbejde til løftestang for danske økonomiske interesser, navnlig dansk landbrugs og herunder især de danske husmænds økonomiske interesser, mens hensynet til de øvrige nordiske landes eventuelle økonomiske prioriteringer tildeles en meget beskedent opmærksomhed.¹⁵

Men de radikale politikeres syn på Norden rummer også i høj grad en forestilling om, at en udvidelse af det nordiske samarbejde ikke blot vil

14. Se f.eks. Bertel Dahlgaard i Folketingets markedspolitiske debat den 6. februar 1958, *Folketingstidende* 1957-58, Folketingets Forhandlinger, sp. 2588 og 2588-2589; Hermod Lannung, smst., sp. 2554; Bertel Dahlgaard i plenardebatten ved Nordisk Råds session 1957, *Nordisk Råd*, 5. session 1957, protokol for plenarforsamlingens forhandlinger, den 19. februar 1957, s. 90.

15. Se f.eks. Aage Fogh i Folketingets markedspolitiske debat den 6. februar 1958, *Folketingstidende* 1957-58, Folketingets Forhandlinger, sp. 2527.

være til fordel for Danmark og de øvrige nordiske lande. Med deres samarbejde kan de nordiske lande optræde som et forbillede for andre lande og inspirere til lignende former for samarbejde mellem andre nationer. Således betragter de radikale politikere også udvidelsen af det nordiske samarbejde som en mulighed for at udbrede de nordiske værdier, hvis eksistens er én af forudsætningerne for samarbejdet, til andre lande. Det nordiske samarbejde er således til gavn ikke blot for de nordiske lande, men også for lande uden for Norden.¹⁶ Denne forestilling om Norden som forbillede er således et væsentligt element i den radikale Nordenopfattelse, et element, som ikke forekom i den socialdemokratiske opfattelse af Norden.

Et særligt karakteristikum ved de radikale politikeres måde at formulere sig om det nordiske samarbejde på er desuden den hyppige anvendelse af specielle gloser i omtalen af de øvrige nordiske landes befolkninger. Der er tale om en række gloser, hvis inddragelse i formuleringerne er med til at forstærke billedet af Norden som et kulturelt fællesskab. Der er tale om gloser som: »brødrefolk«, »venner«, »kolleger« osv.¹⁷ Sådanne specielle gloser optræder ikke særligt ofte hos de socialdemokratiske politikere, men de dukker i god overensstemmelse med det nordenbillede, som i øvrigt findes i de radikale politikeres offentlige udtalelser, nærmest ustandseligt op hos disse politikere.

Et typisk eksempel er én af Aage Foghs formuleringer i folketingsdebatten den 11. februar 1958. Her betegnes et samarbejde med de nordiske lande som et samarbejde med »kolleger«, altså personer, som man har et positivt og nært forhold til, mens et eventuelt samarbejde med landene i Det Europæiske Fællesmarked blot betegnes som et samarbejde med »de seks«, altså med staterne, abstrakte og upersonlige størrelser.¹⁸ Tilsvarende kontraster i måden at omtale de nordiske lande på i forhold til måden at omtale EF-landene på findes i mange af de radikale indlæg i debatten. Den sproglige formulering bidrager til en forestilling om de nordiske »brødre«, som står over for det abstrakte, upersonlige EF.¹⁹

16. Se f.eks. Bertel Dahlgaard i Folketingets markedspolitiske debat den 6. februar 1957, *Folketingstidende* 1956-57, Folketingets Forhandlinger, sp. 2432-2433 og sp. 2437.

17. Se f.eks. Aage Fogh i Folketingets markedspolitiske debat den 11. februar 1958, *Folketingstidende* 1957-58, Folketingets Forhandlinger, sp. 2522; Bertel Dahlgaard i plenardebatten ved Nordisk Råds session i 1956, *Nordisk Råd*, 4. session 1956, sp. 240 og 243 og samme i Folketingets markedspolitiske debat den 6. februar 1957, *Folketingstidende* 1956-57, Folketingets Forhandlinger, sp. 2437.

18. *Folketingstidende* 1957-58, Folketingets Forhandlinger, sp. 2524.

19. Se f.eks. *Folketingstidende* 1957-58, Folketingets Forhandlinger, sp. 2587.

Norden som nationaløkonomisk lokomotiv

Det Konservative Folkeparti er i den offentlige debat om markedsspørgsmålet først og fremmest repræsenteret ved den udenrigspolitiske ordfører, partiets tidligere leder og fhv. udenrigsminister Ole Bjørn Kraft. Denne giver i 1956-1957 udtryk for en overvejende positiv holdning til spørgsmålet om Danmarks eventuelle deltagelse i Det Europæiske Fællesmarked, men udelukker på den anden side heller ikke, at Danmark i stedet kunne deltage i et nordisk fællesmarked og kombinere dette med et medlemskab af det »brede« frihandelsområde. I løbet af 1957-1958 sker der en vis forskydning af vægten i de konservative prioriteringer i den offentlige markedspolitiske debat i retning af en mere nordenorienteret holdning. Men de konservative holder fortsat alle muligheder åbne, og udtalelserne giver generelt et noget uklart og ikke helt entydigt billede af, hvilken markedspolitisk løsning man foretrækker.²⁰

Ole Bjørn Krafts opfattelse af Norden i perioden 1956-58 minder på visse punkter om de radikale politikeres nordenopfattelse. Kraft lægger også vægt på de økonomiske argumenter i sin stillingtagen til det nordiske fællesmarked, og han medtager også i et vist omfang idéen om eksistensen af et kulturelt, historisk betinget fællesskab mellem de nordiske folk i sine overvejelser.²¹ Men generelt tildeler han de økonomiske argumenter større opmærksomhed i forhold til de »kulturelle« argumenter, end de radikale politikere gør. Det er i højere grad rent økonomiske kalkulationer, der optræder i argumentationen hos Kraft, og i mindre grad idéen om eksistensen af visse »særlige nordiske værdier«.²²

Industriens forhold spiller en afgørende rolle i den tidligere konservative leders måde at formulere sig om Norden på. Der sættes ofte implicit lighedstegn mellem »industriens interesser« på den ene side og hele »nationens interesser« på den anden side. Også landbrugets økonomiske forhold spiller imidlertid en ikke ubetydelig rolle i den konservative argumentation i markedsspørgsmålet.²³

20. Se f.eks. Ole Bjørn Kraft i Folketingets markedspolitiske debat den 11. februar 1958, *Folketingstidende* 1957-58, Folketingets Forhandlinger, sp. 2508-2509.

21. Se f.eks. Ole Bjørn Kraft i Folketingets markedspolitiske debat den 11. februar 1958, *Folketingstidende* 1957-58, Folketingets Forhandlinger, sp. 2515 og samme i plenardebatten ved Nordisk Råds Session 1957, *Nordisk Råd*, 5. Session 1957, s. 69.

22. Se Ole Bjørn Krafts indlæg i Folketingets markedspolitiske debat den 6. februar 1957, *Folketingstidende* 1956-57, Folketingets Forhandlinger, sp. 2406-2413 og sammes indlæg i Folketingets markedspolitiske debat den 6. og 11. februar 1958, *Folketingstidende* 1957-58, Folketingets Forhandlinger, sp. 2508-2518 og sp. 2592-2596 og indlæg af samme i plenardebatten ved Nordisk Råds session 1958, *Nordisk Råd*, 6. session, s. 85-86.

23. Se f.eks. Ole Bjørn Krafts indlæg i Folketingets markedspolitiske debat den 6. februar 1957, *Folketingstidende* 1956-57, Folketingets Forhandlinger, sp. 2406-2413 og sammes indlæg i Folketingets markedspolitiske debat den 6. og 11. februar 1958, *Folketingstidende* 1957-58, Folketingets Forhandlinger, sp. 2508-2518 og sp. 2592-2596.

Ole Bjørn Kraft på Folketingets talerstol. I sine indlæg i den offentlige debat indtog den tidligere udenrigsminister og konservative gruppeformand ofte en temmelig uklar holdning til markedspolitikken. (PolFoto).

Den tidligere konservative leder tillægger i det hele taget de økonomiske argumenter større vægt end de politiske argumenter, når han skal tage stilling til, hvilken markedspolitisk option Danmark bør vælge.²⁴ I det omfang, der tales positivt om den nordiske løsning, er det i høj grad ud fra en forestilling om det nordiske fællesmarked som et nationaløkonomisk lokomotiv, dvs. som en løsning, der kan gavne blandt andet dansk industri og dermed den danske økonomi og Danmark i det hele taget. I det omfang, der tales positivt om en tilslutning til Det Europæiske Fællesmarked, er det imidlertid ligeledes i høj grad ud fra argumenter om at gavne Danmark økonomisk.²⁵

I den første del af perioden 1956-58, hvor Ole Bjørn Kraft i den offentlige debat udtaler sig temmeligt positivt om muligheden for en dansk tilslutning til EF, optræder spørgsmålet om en stillingtagen til det nordiske fællesmarked i Krafts ordførertaler som noget, der er underordnet spørgsmålet om en stillingtagen til de to europæiske planer: planerne om det europæiske fællesmarked og planerne om det »brede« europæiske frihandelsområde.

Ved Folketingets markedspolitiske debat den 6. februar 1957 nævner Kraft først planerne om det nordiske fællesmarked til allersidst i sin ordførertale, og her giver han i flere omgange udtryk for, at Danmarks stilling til de europæiske planer vil få afgørende indvirkning på Danmarks stilling til de nordiske planer. Derimod nævner han intet om, at eksistensen af planerne om et nordisk fællesmarked vil kunne få nogen indvirkning på de danske politikeres beslutninger om Danmarks stilling til de europæiske planer.²⁶

De nordiske planer tildeles således 2. prioritet i markedspolitikken, og selv om Kraft ganske vist giver indtryk af at gå ind for det nordiske fællesmarkeds realisering, fremstiller han nærmest Danmarks deltagelse i de europæiske planer som noget naturgivet, noget uundgåeligt, som Danmarks deltagelse i de nordiske planer naturligvis må underordne sig.

Som nævnt skifter de konservative imidlertid i nogen grad signaler på det markedspolitiske område i løbet af perioden. Trods den mere nordiske linje, som anlægges mod slutningen af perioden, taler Kraft dog fortsat positivt om både Norden og Europa, og han tager ikke endegyldigt stilling til, hvilken markedspolitisk option Danmark bør vælge.²⁷

24. Se f.eks. *Folketingstidende* 1956-57, Folketingets Forhandlinger, sp. 2388-2389.

25. Jf. note 23. Se desuden f.eks. *Folketingstidende* 1956-57, Folketingets Forhandlinger, sp. 2386.

26. *Folketingstidende* 1956-57, Folketingets Forhandlinger, sp. 2389.

27. Se f.eks. Ole Bjørn Kraft i Folketingets markedspolitiske debat den 11. februar 1958, *Folketingstidende* 1957-58, Folketingets Forhandlinger, sp. 2508-2518 og 2592-2596.

Men konklusionen, han drager ud fra sine overvejelser, er alligevel lidt anderledes i Folketingets markedspolitiske debat i februar 1958 end i den tilsvarende debat i februar 1957. I 1957 anbefaler Kraft nærmest dansk EF-medlemskab, mens han i 1958 siger, at den bedste løsning nok ville være dansk deltagelse i et nordisk fællesmarked kombineret med deltagelse i det »brede« frihandelsområde.²⁸ Argumentationen ud fra overvejelserne om at gavne Danmarks økonomiske situation fører således i de to debatter til hver sin konklusion.

Norden som ikke-eksisterende størrelse

Hos det sidste af de fire »gamle« partier, Venstre, finder man i den offentlige debat en Nordenopfattelse, der er fundamentalt forskellig fra opfattelsen af Norden i de offentlige debatindlæg fra politikerne fra de øvrige tre partier.

I størsteparten af venstrepolitikernes udtalelser om markedsspørgsmålene tildeles Norden og det nordiske samarbejde en meget beskeden, ja ofte slet ingen, opmærksomhed. Man kan næsten sige, at i hovedparten af venstrepolitikernes »offentlige forestillingsverden« eksisterer Norden ikke, når det gælder markedspolitikken.

I Folketingets store markedspolitiske debat den 6. februar 1957 holder Venstres markedspolitiske ordfører Jørgen Gram således en lang tale uden at nævne Norden eller det nordiske samarbejde én eneste gang. Den eneste gang i hele talen, hvor Norge og Sverige nævnes, er i en sætning, hvor de to lande kritiseres for i sin tid ikke at have været imødekommende nok over for det europæiske integrationsinitiativ »Den Grønne Plan«, hvilket ifølge Grams opfattelse måske var medvirkende til, at planen ikke blev gennemført.²⁹

Den nævnte tale af Gram samt senere en kort bemærkning af ham,³⁰ hvor Norden heller ikke nævnes, udgør samtlige bidrag fra medlemmer af Venstre i den omtalte markedspolitiske debat. Som det er fremgået af det foregående, var det ellers en af de helt store drøftelser om de markedspolitiske spørgsmål og om både de forskellige nordiske og europæiske markedspolitiske planer, der fandt sted ved denne lejlighed, og politikerne fra alle de øvrige partier ofrede i deres indlæg en del opmærksomhed på den nordiske fællesmarkedsplan og dennes indpasningsmuligheder i de europæiske pla-

28. Folketingets markedspolitiske debat den 11. februar 1958, *Folketingstidende* 1957-58, Folketingets Forhandlinger, sp. 2517.

29. *Folketingstidende* 1956-57, Folketingets Forhandlinger, sp. 2421-2432.

30. *Folketingstidende* 1956-57, Folketingets Forhandlinger, sp. 2463.

ner, planen om Det Europæiske Fællesmarked og om det »brede« frihandelsområde.

Selv om venstrepolitikerne generelt viser ringe interesse for Norden i den offentlige debat om markedspolitikken, undlader de dog ikke helt at berøre spørgsmålet om det nordiske fællesmarked. Imidlertid opfatter de det ikke som et reelt alternativ til de forskellige europæiske planer, og der optræder i deres taler en helt klar opfattelse af, at de nordiske planer må underordnes de europæiske, at de europæiske hele tiden bør komme i første række, når man diskuterer markedspolitikken. Blandt andet Venstres markedspolitiske ordfører efter valget i 1957 Per Federspiel udtrykker en sådan holdning.³¹

Forestillingen om eksistensen af visse »særlige nordiske værdier«, som indgår i argumentationen hos både socialdemokraterne, de radikale og – i mindre omfang – de konservative (dog med forskellige idéer i de forskellige partier om, hvori de nordiske værdier består), indgår overhovedet ikke i venstrepolitikernes overvejelser i markedsdebatten.

Når man sammenligner den måde, hvorpå venstrepolitikerne argumenterer for deres markedspolitiske prioriteringer, med den måde, som specielt socialdemokraterne, men også de konservative argumenterer på, er der endnu en markant forskel. Denne har at gøre med forholdet mellem økonomiske og politiske argumenter. Mange af socialdemokraterne udtrykker, som tidligere vist, store betænkeligheder ved de politiske konsekvenser af en dansk tilslutning til Det Europæiske Fællesmarked. De konservative nærer også i nogen grad betænkeligheder ved de politiske konsekvenser af et EF-medlemskab, men tillægger imidlertid de økonomiske argumenter så stor vægt, at de er villige til at se bort fra de politiske betænkeligheder, hvis de økonomiske argumenter taler for EF-medlemskabet.

Venstrepolitikerne benytter også i høj grad politiske argumenter i deres indlæg i markedsdebatten; men de gør det på en helt anden måde end både socialdemokraterne og de konservative. Venstrepolitikerne giver nemlig udtryk for, at en række politiske argumenter taler *for* dansk indmeldelse i EF. De opfatter EF som et nødvendigt redskab til at administrere det skæbnefællesskab, som de europæiske lande har befundet sig i siden 2. Verdenskrig, og de betoner blandt andet, at Danmark efter deres opfattelse får mere indflydelse og bedre kan bidrage til at forhindre tysk politisk dominans i Europa ved at være med i EF end ved at stå uden for.³²

31. *Folketingstidende* 1957-58, Folketingets Forhandlinger, sp. 2499.

32. Se f.eks. Per Federspiel i Folketingets markedspolitiske debat den 11. februar 1958, *Folketingstidende* 1957-58, Folketingets Forhandlinger, sp. 2498, 2502, 2504-2505.

Ud over de politiske argumenter benytter venstrepolitikerne sig desuden af økonomiske argumenter, og på dette punkt ligner deres holdning i høj grad de konservatives fra 1956-1957: de økonomiske argumenter taler for en dansk tilslutning til EF.³³ Venstrepolitikerne adskiller sig dog fra de konservative ved først og fremmest at lægge vægt på landbrugets økonomiske interesser; men de benytter i øvrigt samme type argumentation i denne forbindelse som de konservative, nemlig at der ikke først og fremmest skal tages hensyn til landbrugets økonomiske interesser for landbrugets egen skyld, men for hele landets skyld.³⁴

Trods disse ligheder med de konservative må man imidlertid sige, at Venstres approach til markedspolitikken i den offentlige debat på mange områder er fundamentalt anderledes end den approach, der findes hos de tre øvrige »gamle« partier.

I det følgende vil holdningerne til og opfattelserne af Norden i den offentlige politiske debat blive søgt forklaret. Dette vil blandt andet ske gennem analyser af holdningerne til det nordiske samarbejde i den ikke-offentlige politiske debat samt af årsagerne til disse holdningers eksistens.

Årsager til socialdemokraternes nordenfølelse

Socialdemokratiets markedspolitiske ordfører Per Hækkerup og stats- og udenrigsminister H.C. Hansen giver som vist i deres indlæg i markedsdebatterne i Folketinget i vid udstrækning udtryk for, at man bør samarbejde i Norden på grund af eksistensen af visse særlige nordiske værdier. Endvidere gives der udtryk for, at disse nordiske værdier blandt andet består af en særlig interesse for velfærdssamfundet, en særlig social retfærdighedssans, en særlig opmærksomhed over for arbejdernes behov, en særlig høj politisk prioritering af spørgsmålet om arbejdsløshed osv.

En del af forklaringen på det nordenfølelse, som optræder i de to politikeres offentlige udtalelser, ligger nok i, at mange socialdemokratiske politikere på dette tidspunkt var meget interesserede i det nordiske fællesmarked

33. Se f.eks. Jørgen Gram i Folketingets markedspolitiske debat den 6. februar 1957, *Folketingstidende* 1956-57, Folketingets Forhandlinger, sp. 2423-2432 og Per Federspiel i Folketingets markedspolitiske debat den 6. og 11. februar 1958, *Folketingstidende* 1957-58, Folketingets Forhandlinger, sp. 2505-2508 og Niels Eriksen i samme debat den 11. februar 1958, smst., sp. 2562-2566.

34. Se f.eks. Jørgen Gram i Folketingets markedspolitiske debat den 6. februar 1957, *Folketingstidende* 1956-57, Folketingets Forhandlinger, sp. 2431-2432.

og i mindre grad var interesserede i EF på grund af de to meget forskellige muligheder for at gennemføre den socialdemokratiske politik, især den socialdemokratiske velfærdsstatspolitik, som de to markedsoptioner efter deres mening ville give. De socialdemokratiske politikere var desuden interesserede i den nordiske løsning fremfor den europæiske løsning på grund af den bedre mulighed for at sætte fart på omskabelsen af Danmark fra et landbrugssamfund til et industrisamfund, som den nordiske løsning efter deres opfattelse ville give.³⁵

En lang række socialdemokratiske politikere giver på gruppemøderne og på møderne i Udenrigspolitisk Nævn og Folketingets Vareforsyningsudvalg udtryk for en positiv holdning til det nordiske fællesmarked og det »brede« frihandelsområde og en vis skepsis over for en dansk tilslutning til EF.³⁶

De betænkeligheder, som f.eks. Jens Otto Krag giver udtryk for med hensyn til et eventuelt dansk EF-medlemskab, drejer sig om de politiske konsekvenser af et sådant. De drejer sig om udsigten til, at Danmark med en indtræden i EF kan blive nødt til at gå ind på at foretage en harmonisering af den økonomiske politik, af socialpolitikken og af arbejdsmar-

35. Vibeke Sørensen har i artiklen »Nordic Cooperation – A Social Democratic Alternative to Europe?« (se note 1) gennem en analyse af mødeprotokoller fra forhandlingerne mellem de nordiske ministre, forskellige notater fra Udenrigsministeriets arkiv m.v. peget på muligheden af at betragte det nordiske fællesmarked som et socialdemokratisk projekt. Vibeke Sørensens tese om, at der har ligget visse indenrigspolitiske motiver fra socialdemokraternes side bag drøftelserne om oprettelsen af det nordiske fællesmarked, vil i det følgende afsnit blive bestyret gennem inddragelsen af referaterne fra møderne i Udenrigspolitisk Nævn og referaterne af møderne i den socialdemokratiske folketingsgruppe. Men Vibeke Sørensens tolkning af det nordiske fællesmarked som først og fremmest et socialdemokratisk projekt må på baggrund af analysen senere i denne artikel af Det Radikale Venstres og Det Konservative Folkepartis holdning til spørgsmålet afvises.

36. Se f.eks. Jens Otto Krag ved fællesmøde mellem Udenrigspolitisk Nævn og Folketingets Vareforsyningsudvalg den 28. februar 1957, Referat af fællesmøde mellem Udenrigspolitisk Nævn og Folketingets Vareforsyningsudvalg, Udenrigsministeriets Arkiv, j.nr. 73.B.66.a., s. 2-7; Jens Otto Krag ved fællesmøde mellem Udenrigspolitisk Nævn og Folketingets Vareforsyningsudvalg den 21. marts 1957, Udenrigsministeriets Arkiv, j.nr. 73.B.66.a., s. 4-8; Carl Peteresen ved Socialdemokratiets folketingsgruppes møde den 1. februar 1957, Socialdemokratiets folketingsgruppes protokol, Folketingets Bibliotek; J. Smørum ved samme møde, smst.; Per Hækkerup ved samme møde; smst.

Det følgende bygger på referater af Udenrigspolitisk Nævns møder og af fællesmøder mellem Udenrigspolitisk Nævn og Folketingets Vareforsyningsudvalg, i Udenrigsministeriets Arkiv, Rigsarkivet, i perioden 3. januar 1957 – 20. november 1958. Det nordiske og det europæiske markedsspørgsmål blev ikke diskuteret på Udenrigspolitisk Nævns møder i hele 1956, selv om fortsatte forhandlinger om dannelsen af et nordisk fællesmarked fandt sted i løbet af året, og selv om Messinakonferencen allerede i 1955 havde varslet en kommende grundlæggelse af et Europæisk Fællesmarked.

Den eneste form for nordisk samarbejde, der blev drøftet på nævnets møder i 1956, var koordinering af de nordiske landes politik i forhold til FN, forsøg på fastlæggelse af en fælles nordisk linje i Suezspørgsmålet, i forholdet til Sovjetunionen osv.

kedspolitikken i forhold til de øvrige EF-medlemslande. Desuden nævner Krag, at en indmeldelse i EF på længere sigt blandt andet muligvis også kan medføre, at man bliver nødt til at gå ind på en koordinering af udenrigspolitikken; men dette punkt, mener han ikke, at det er relevant at diskutere nærmere allerede nu.³⁷ Det er altså tydeligvis først og fremmest spørgsmålet om den økonomiske politik, socialpolitikken og arbejdspolitikken, der ifølge Krag giver grund til en vis bekymring med hensyn til at vælge EF-optionen.

Forbundsformand og medlem af Folketinget Hans Rasmussen betragter de mulige politiske konsekvenser af et EF-medlemskab som et afgørende argument for at være tilbageholdende med at tage stilling til fordel for EF-optionen. Hans Rasmussen ser blandt andet meget kritisk på muligheden af, at Danmark skulle afgive suveræniteten til overstatslige myndigheder.³⁸

Samtidig giver Hans Rasmussen udtryk for, at han prioriterer det nordiske samarbejde så højt, at dette i sig selv kunne være et argument for at undlade at søge om EF-medlemskab, idet han henholder sig til Krags vurdering af, at spørgsmålet om deltagelse i det nordiske fællesmarked eller Det Europæiske Fællesmarked er et spørgsmål om enten-eller.

Hans Rasmussens indlæg i folketingsudvalgenes diskussioner er i høj grad præget af en eksplicit udtrykt bekymring for, om en tilslutning til Det Europæiske Fællesmarked eventuelt kunne skade de danske arbejderes interesser. Dette kunne efter Hans Rasmussens opfattelse finde sted både direkte gennem den indvandring af fremmed arbejdskraft, som man må forudse som en konsekvens af etableringen af det fælles arbejdsmarked/arbejdskraftens frie bevægelighed inden for EF, og indirekte gennem de politiske tiltag, som man kan blive tvunget til at tage i forbindelse med Fællesmarkedets etablering. Her tænker Hans Rasmussen givetvis på den harmonisering af lovgivningen på socialpolitikken, arbejdsmarkedspolitikken og den økonomiske politiks områder, som også Krag henviser til i sine indlæg.

Desuden synes Hans Rasmussens skepsis over for en dansk tilslutning til Det Europæiske Fællesmarked og tilsvarende store interesse for det nordiske fællesmarked og det »brede« europæiske frihandelsområde at have at gøre med et ønske om at styrke den igangværende proces med at omskabe Danmark fra at være et landbrugssamfund til at være et industrisamfund

37. Referat af fællesmøde mellem Udenrigspolitisk Nævn og Folketingets Vareforsyningsudvalg den 28. februar 1957, Udenrigsministeriets Arkiv, j.nr. 73.B.66.a., s. 5-6.

38. Hans Rasmussens opfattelse findes i referat af fællesmøde mellem Udenrigspolitisk Nævn og Folketingets Vareforsyningsudvalg den 28. februar 1957, Udenrigsministeriets Arkiv, j.nr. 73.B.66.a., s. 9.

med en tilhørende velfærdsstat efter socialdemokratisk model. Ønsket om at styrke industrien og at tage tilsvarende mindre hensyn til landbrugets økonomiske interesser i forbindelse med valget af markedspolitik fremgår eksplicit af Hans Rasmussens indlæg i folketingsudvalgene, og dette ønske går hånd i hånd med det tidligere nævnte ønske om gennem markedspolitikken at sikre og styrke arbejderne sociale, økonomiske og arbejdsmarkeds-mæssige vilkår. Sådan som de europæiske henholdsvis de nordiske markedsplaner ligger på dette tidspunkt vil et dansk EF-medlemskab efter Hans Rasmussens vurdering sandsynligvis i meget høj grad komme til at gavne dansk landbrugs økonomi, mens et dansk fravalg af EF-optionen til fordel for deltagelse i et nordisk fællesmarked nok i højere grad på længere sigt vil medvirke til at skabe den balance mellem landbrugets betydning i dansk økonomi og industriens tilsvarende betydning, som Hans Rasmussen er interesseret i. Norden optræder således her som et potentielt redskab til at fremme den socialdemokratiske samfundsudvikling, som Hans Rasmussen ønsker gennemført i Danmark.

Hans Rasmussens holdning i markedspolitikken bliver på denne måde samtidig et markant opgør med især Venstres politiske og økonomiske målsætninger på såvel den udenrigspolitiske som på den indenrigspolitiske scene. Dette viser sig da også i debatten i Udenrigspolitisk Nævn og Vareforsyningsudvalget, hvor Hans Rasmussen og Venstres repræsentant Jørgen Gram gang på gang kommer i direkte diskussion med hinanden om netop spørgsmålet om prioriteringen af landbrugsinteresserne i forhold til industriens interesser og arbejderne sociale og arbejdsmæssige interesser. I deres indlæg i udvalgsdebatterne henviser disse to politikere i denne forbindelse langt oftere til hinandens tidligere indlæg, end de øvrige politikere gør til de øvrige udvalgsmedlemmers tidligere indlæg i debatten.³⁹

I en vurdering af, hvilken vægt Hans Rasmussen og andre socialdemokratiske politikere og fagforeningsledere må antages at have tillagt overvejelserne om muligheden for at gennemføre den socialdemokratiske strategi for den danske samfundsudvikling i deres endelige stillingtagen til de europæiske henholdsvis de nordiske markedsplaner, må desuden indgå en analyse af den politiske udvikling, som i årene op til perioden 1956-1958 havde fundet sted i de lande, som i forvejen var medlemmer af EF («De seks»), og i de lande, som ville komme til at indgå i et eventuelt nordisk fællesmarked.

39. Se f.eks. referat af fællesmøde mellem Udenrigspolitisk Nævn og Folketingets Vareforsyningsudvalg den 28. februar 1957, Udenrigsministeriets Arkiv, j.nr. 73.B.66.a., s. 9, 13.

Det kan her bemærkes, at den politiske ledelse i de seks lande, der i forvejen var medlemmer af EF, i hele perioden fra 2. Verdenskrigs afslutning og frem til 1956-1958 i høj grad havde været domineret af højreorienterede partier, mens dette ikke havde været tilfældet i de lande, som sammen med Danmark eventuelt ville komme til at udgøre et nordisk fællesmarked.

I Norge og Sverige stod socialdemokraterne i stemmetal meget stærkere, end de gjorde i Danmark. Det norske Arbeiderparti havde uafbrudt i årene siden 1945 haft absolut flertal i Stortinget. Det svenske socialdemokrati SAP havde ved alle valgene ligget på næsten 50% af stemmerne og havde ligeledes dannet regering i alle årene, dog fra 1951 i koalition med det liberale parti Bondeförbundet.⁴⁰

På denne baggrund kan det ikke undre, hvis danske socialdemokratiske politikere vurderede, at muligheden for at føre socialdemokratisk politik ville være størst, hvis Danmark tilsluttede sig et nordisk fællesmarked, mens risikoen for, at man direkte eller indirekte kunne blive tvunget til at føre en mere borgerlig politik i fremtiden, ville være meget stærkere til stede, hvis Danmark valgte at tilslutte sig Det Europæiske Fællesmarked.

I det foregående er der således blevet peget på en mulig forklaring på, at de socialdemokratiske politikere i deres indlæg i folketingsdebatterne sammenkæder den alment etablerede opfattelse af de nordiske lande som en enhed, der repræsenterer en særlig fælles kultur, en fælles historie osv., med opfattelsen af, at de nordiske samfund også repræsenterer en række andre særlige nordiske værdier, nemlig de værdier, som knytter sig til en stor del af de socialdemokratiske politikeres bevæggrunde for at foretrække den nordiske løsning på markedsspørgsmålet fremfor den europæiske.

Imidlertid må man også se på andre faktorer for til fulde at forklare den nordenopfattelse, som fremgår af de socialdemokratiske politikeres udtalelser i den offentlige debat.

Når man ser på perioden efter regeringsskiftet i foråret 1957, er et andet vigtigt element, som må undersøges, når man skal forklare socialdemokraternes offentlige udtalelser om markedsspørgsmålet, hensynet til regeringspartnerne Det Radikale Venstres og Danmarks Retsforbunds holdninger til dette spørgsmål.

Dette kunne man forestille sig ville spille en særlig stor rolle, fordi der er tale om en flertalsregering, hvor Socialdemokratiet ikke har råd til at miste bare én af regeringspartnerne, uden at regeringen dermed også vil miste sit flertal. Socialdemokratiet må altså formodes at skulle træde særligt forsigtig

40. Knut Heidar: *Norske politiska fakta 1884-1982* (Oslo 1983), s. 75; *Nationalencyklopedin*, bd. 17 (Stockholm 1988), s. 513 og 536-537.

tigt, at skulle tage et særligt hensyn til regeringspartnerne, i det omfang disse har visse bestemte standpunkter i markedsspørgsmålet, som de finder det meget vigtigt at forfægte.

Umiddelbart kunne det godt se ud til, at Retsforbundet prioriterer udenrigs- og markedspolitikken meget højt, idet partiets leder Viggo Starcke åbenbart har ønsket at deltage i fællesmøderne for Udenrigspolitisk Nævn og Folketingets Vareforsyningsudvalg, hvor markedsspørgsmålet diskuteres, selv om han egentlig kun er suppleant i Nævnet, og selv om den person, han er suppleant for, også er til stede ved de pågældende møder.⁴¹ Da flertallet af de statsstatsfolk, der udtaler sig om markedsspørgsmålet på møderne i Udenrigspolitisk Nævn og på Retsforbundets gruppemøder, desuden er meget skeptiske over for en dansk deltagelse i EF,⁴² kunne man antage, at hensynet til Retsforbundet har været medvirkende til Socialdemokratiets tilbageholdenhed med at gå ind for denne løsning.

Imidlertid afslører gruppeprotokollerne fra Retsforbundets folketingsgruppe, at partiet generelt interesserer sig meget lidt for de udenrigspolitiske og markedspolitiske spørgsmål og i virkeligheden med henblik på at spare på statsbudgettet ønsker at skære ned på de udenrigspolitiske aktiviteter og engagementer inden for praktisk talt alle områder.⁴³ De indenrigspolitiske emner, navnlig den økonomiske politik, har i langt højere grad partiets bevågenhed, og Starckes kommentarer til udenrigs- og markedspolitikken begrænser sig på såvel gruppemøderne som ved møderne i Det Udenrigspolitiske Nævn som oftest til en efterlysning af mere oplysning fra de ansvarlige ministre til Folketingets partier om de markedspolitiske forhandlinger, i stedet for at have karakter af egentlig stillingtagen til de markedspolitiske spørgsmål.⁴⁴

Hensynet til Retsforbundet har således næppe spillet nogen rolle for fastlæggelsen af Socialdemokratiets holdning til markedspolitikken i perioden og således heller ikke for de formuleringer, som de ordførende socialdemokrater benytter, hverken i den officielle debat eller i debatterne i folketingsudvalgene.

41. Referat af fællesmøde mellem Udenrigspolitisk Nævn og Folketingets Vareforsyningsudvalg, den 21. marts 1957, Udenrigsministeriets Arkiv, j.nr. 73.B.66.a., s. 2.

42. Se f.eks. K. Tholstrup i referat af møde i Udenrigspolitisk Nævn den 29. august 1957, Udenrigsministeriets Arkiv, j.nr. 73.B.66.a., s. 15.

43. Danmarks Retsforbunds Arkiv, Rigsarkivet, pk. nr. B 3, Protokol for Retsforbundets Folketingsgruppe 17.5.1953 – 4.2.1959, udtalelser samt vedtagelser om udenrigspolitikken på gruppemøderne den 12.6.1957, 25.6.1957, 3.7.1957 og 20.8.1957.

44. Danmarks Retsforbunds Arkiv, pk. nr. B 3, Protokol for Retsforbundets Folketingsgruppe 17.5.1953 – 4.2.1959, referat af gruppemøderne 1956-1958.

Derimod kunne man godt forestille sig, at Det Radikale Venstres meget store interesse for Norden, som partiets repræsentanter giver udtryk for såvel i den offentlige som i den ikke-offentlige debat, kunne have været medvirkende til at trække Socialdemokratiet i den temmelig nordistiske retning, som partiet anlægger i disse år. Der er imidlertid ikke i kildematerialet noget, der tyder på, at dette hensyn har været afgørende for de socialdemokratiske politikeres valg af markedspolitisk prioritering. De socialdemokrater, der taler for det nordiske samarbejde, gør det tilsyneladende først og fremmest ud fra helt andre motiver, blandt andet de »socialdemokratiske« motiver, som der tidligere i dette afsnit er redegjort for.

Endelig kan de socialdemokratiske udtalelser om Norden i den offentlige politiske debat vel også for en del forklares ud fra en følelsesmæssigt betinget interesse for samarbejdet med de øvrige nordiske lande. Det er imidlertid vanskeligt at påvise graden af denne nordiske »idealisme«s betydning i forhold til betydningen af de mere rationelle politiske overvejelser, idet samhørighedsfølelsen med de andre nordiske folk ikke er noget, man i ret høj grad taler om på de ikke-offentlige møder mellem politikerne i folketingsgrupperne og Udenrigspolitisk Nævn etc.

Årsager til de radikales nordenopfattelse

Som tidligere vist, giver de radikale politikere i den offentlige debat udtryk for, at »de særlige nordiske værdier« blandt andet bestod af elementer som »et særligt livssyn« og »et særligt menneskesyn« med en stor vægt på »det menneskelige«, på »åndslivet« og på »kulturlivet« samt af visse »særlige politiske idealer« med et særligt syn på »mange spørgsmål i international politik og økonomi«. Det ses således, hvordan de radikale politikere i den offentlige debat sammenkobler den almindeligt udbredte forestilling om eksistensen af et kulturelt og historisk betinget nordisk fællesskab med en forestilling om, at de »særlige nordiske værdier« derudover blandt andet består af et særligt syn på f.eks. udenrigs- og sikkerhedspolitik og økonomisk politik.

En af hovedforklaringerne på de radikale politikeres måde at formulere sig om Norden på, således som det kommer til udtryk i den offentlige debat, skal nok findes netop i synet på udenrigs-, sikkerheds- og forsvarspolitikken hos mange af de radikale politikere.

Når man betragter de radikale politikeres holdninger, således som disse kommer til udtryk i den ikke-offentlige debat, får man indtryk af, at der inden for Det Radikale Venstre ligesom inden for Socialdemokratiet eksiste-

Bertel Dahlgaard gav i den offentlige debat udtryk for en stor interesse for det nordiske fællesmarked. Den radikale leder argumenterede blandt andet herfor ud fra idéen om et kulturelt fællesskab og et »fælles syn« i de nordiske lande på »mange spørgsmål i international politik og økonomi«. (PolFoto).

rer en vis skepsis med hensyn til de mulige politiske konsekvenser af en dansk indtræden i Det Europæiske Fællesmarked.

Denne skepsis gør sig gældende med hensyn til flere forskellige spørgsmål. Dels drejer den sig om udsigten til at måtte se mulighederne for at føre en selvstændig dansk økonomisk politik indskrænket, dels drejer den sig om udsigten til på længere sigt eventuelt at måtte underlægge sig en koordinering af politikken også inden for en lang række andre områder, herunder blandt andet inden for udenrigspolitikken og sikkerhedspolitikken område. Det er navnlig dette sidste, der synes at være årsag til den store bekymring hos de radikale.⁴⁵ Derimod nævnes bekymring for velfærdspolitikken, socialpolitikken og arbejdsmarkedspolitikken skæbne ikke som et særligt punkt i de radikale politikeres opremsning af argumenter for at nære en vis skepsis over for de politiske konsekvenser af en eventuel dansk indtræden i EF. På dette punkt adskiller de radikale sig på afgørende vis fra socialdemokraterne.

Den tidligere påviste tendens til, at de radikale politikere, når de offentligt taler om de økonomiske overvejelser i forbindelse med valget af markedspolitisk option, i langt højere grad end socialdemokraterne benytter begreber, som indicerer, at der ses på de økonomiske spørgsmål ud fra erhvervslivets, virksomhedernes og landbrugets synspunkter i stedet for ud fra arbejdernes synspunkter, kan fint forklares ud fra forskellene i de radikales og socialdemokraternes bevæggrunde for deres prioriteringer i markedspolitikken. Mens mange af de socialdemokratiske politikere interesserer sig for den nordiske løsning og har tendens til at afvise den rent europæiske løsning ud fra overvejelser om, hvilken af de to løsninger der bedst ville kunne tilgodese arbejdernes interesser og Socialdemokratiets politik, herunder Socialdemokratiets velfærdspolitik, så udspringer de radikale politikeres interesse for den nordiske løsning af en idé om, at denne, hvis de videre forhandlinger om forskellige markedsplaners indhold falder positivt ud set fra et dansk økonomisk synspunkt, vil være til stor fordel for både dansk industri og dansk landbrugs økonomi, og vel at mærke uden at man dermed bliver nødt til at indgå i et tæt politisk samarbejde om blandt andet forsvars- og udenrigspolitikken med de seks EF-lande.

En af de ting, som synes at være af afgørende betydning for de radikale politikeres valg af markedspolitisk option, er i øvrigt hensynet til landbrugets økonomiske interesser.⁴⁶ Således adskiller de radikale sig fra mange af

45. Referat af fællesmøde mellem Udenrigspolitisk Nævn og Folketingets Vareforsyningsudvalg den 28. februar 1957, Udenrigsministeriets Arkiv, j.nr. 73.B.66.a., s. 10.

46. Se f.eks. Bertel Dahlgaard i referat af fællesmøde mellem Udenrigspolitisk Nævn og Folketingets Vareforsyningsudvalg den 28. februar 1957, Udenrigsministeriets Arkiv, j.nr. 73.B.66.a., s. 10.

de socialdemokratiske politikere, der ganske vist af hensyn til den samlede situation for dansk økonomi ikke ønsker at se fuldstændig bort fra de økonomiske interesser for dansk landbrug, men som på den anden side, som det er vist i det foregående afsnit, i højere grad ønsker at lade hensynet til industriens økonomiske interesser være bestemmende for deres prioriteringer i markedspolitikken.

Socialdemokraternes ønske om at benytte markedspolitikken til at styrke industriens betydning for den danske samfundsøkonomi og dermed at svække landbrugets betydning tilsvarende finder man overhovedet ikke hos de radikale politikere. Tværtimod udtrykkes interessen for landbrugets interesser meget eksplicit hos de radikale politikere i debatterne i Udenrigspolitisk Nævn og Folketingets Vareforsyningsudvalg.

Imidlertid deler de radikale politikere ikke venstrepolitikernes opfattelse af, at Det Europæiske Fællesmarked nødvendigvis vil være den eneste og bedste løsning for det danske landbrugs økonomi. Disse forskellige vurderinger af situationen hænger blandt andet sammen med, at forhandlingerne om Det Europæiske Fællesmarked, det nordiske fællesmarked og det »brede« europæiske frihandelsområde på dette tidspunkt endnu ikke er afsluttet, og at hverken industrivarernes eller landbrugsvarernes stilling ved en eventuel deltagelse i det ene, det andet eller det tredje af disse arrangementer er endeligt afklaret.

Men de radikale politikere er tydeligvis meget interesserede i, at der i forhandlingerne med de øvrige lande arbejdes på, at de bedst mulige forhold for landbruget sikres inden for det nordiske fællesmarked og inden for det »brede« europæiske frihandelsområde. De radikale politikere ser nemlig tilsyneladende helst, at Danmark tilslutter sig de to sidstnævnte planer fremfor Det Europæiske Fællesmarked, hvis blot tilfredsstillende forhold for dansk landbrugs økonomi kan opnås inden for rammerne af disse to ordninger.⁴⁷ En af de væsentligste grunde til denne prioritering hos de radikale skal uden tvivl findes i den frygt for de politiske konsekvenser af et eventuelt dansk EF-medlemskab, således som disse er nærmere beskrevet tidligere i dette afsnit.

Holdningen er altså, at den nordiske løsning af politiske grunde ville være at foretrække, og at denne derfor bør vælges, hvis vel at mærke de økonomiske hensyn også kan tilgodeses i tilstrækkeligt omfang inden for denne løsnings rammer. Dette er det, efter de ledende radikale politikeres

47. Se f.eks. Bertel Dahlgaard i referat af fællesmøde mellem Udenrigspolitisk Nævn og Folketingets Vareforsyningsudvalg den 28. februar 1957. Udenrigsministeriets Arkiv, j.nr. 73.B.66.a., s.10.

mening, regeringens hovedopgave at forsøge at sikre i de kommende forhandlinger. Derfor fraråder Bertel Dahlgaard også regeringen at begynde at forhandle med De seks om en dansk optagelse i EF eller om danske særordninger for landbruget i forbindelse med en eventuel associering med De seks. Dahlgaard foretrækker nemlig om muligt at undgå en tilknytning til De seks og frygter, at en indledning af forhandlinger med disse lande vil ødelægge noget i forhold til forhandlingerne om det nordiske fællesmarked og det »brede« europæiske frihandelsområde.⁴⁸

Når man ser på det synspunkt, der som tidligere vist spiller en vigtig rolle hos flere af de radikale politikere i den offentlige debat: at deltagelsen i det nordiske fællesmarked blandt andet skal fungere som en slags »forberedelse« for Danmark til at deltage i det europæiske samarbejde i form af indmeldelse i det »brede« europæiske frihandelsområde, kan man finde mindst tre forskellige forklaringer på, at dette synspunkt føres så kraftigt frem.

Den første og nok mest betydningsfulde forklaring er uden tvivl, at de radikale politikere i deres markedspolitiske overvejelser lægger stor vægt på netop muligheden for at sikre dansk landbrug, dansk industri og i det hele taget den danske økonomi de bedst mulige vilkår. Derfor mener politikerne fra Det Radikale Venstre, at enhver mulighed for at styrke den danske økonomi skal udnyttes, og da det nordiske fællesmarked vurderes at ville kunne »afstive« Danmark økonomisk, inden landet eventuelt skal indtræde i et større europæisk arrangement, bliver dette et yderligere væsentligt incitament for de radikale til at gå ind for den nordiske løsning.

For det andet kan fremførelsen af idéen om, at det nordiske fællesmarked skal fungere som en »forberedelse« til det »brede« europæiske frihandelsområde, også opfattes som et forsøg fra de radikale politikeres side på at få den danske regering til i den nærmeste fremtid at sætte målrettet ind på forhandlingerne om det nordiske fællesmarked og specielt på gennem disse at opnå så klare og tilstrækkelige resultater med hensyn til dansk landbrugs og dansk industris fordele af et medlemskab af det nordiske fællesmarked, at denne løsning ville kunne vælges som den endelige løsning på markedsproblemet fremfor EF-optionen, som de radikale af politiske grunde helst ikke ser gennemført.

For det tredje kunne man forestille sig, at nogle af de radikale politikere, der allerede på dette tidspunkt nærmest synes at have taget entydigt stilling til fordel for det nordiske fællesmarked på bekostning af EF, også fremfører »forberedelses-argumentet« i den offentlige debat for under alle omstæn-

48. Referat af fællesmøde mellem Udenrigspolitisk Nævn og Folketingets Vareforsyningsudvalg den 28. februar 1957, Udenrigsministeriets Arkiv, j.nr. 73.B.66.a., s. 10.

digheder at sikre en hurtig igangsætning af det nordiske fællesmarked (uanset hvilke konkrete resultater der opnås for dansk landbrug i forhandlingerne), således at en efterfølgende tilslutning til Det Europæiske Fællesmarked dermed ikke vil kunne finde sted. Dette kunne f.eks. gælde Hermod Lannung, som allerede på dette tidspunkt optræder som temmelig afklaret EF-modstander og pro-nordist.

Det er tidligere blevet vist, hvordan de radikale politikere, når de omtalte de økonomiske bevæggrunde for at etablere det nordiske fællesmarked, som oftest talte ud fra rent danske argumenter, dvs. ud fra overvejelser om muligheden for at gavne nationale økonomiske interesser fremfor om muligheden for at gavne samtlige nordiske landes økonomiske interesser. Dette er, som det allerede delvis vil være fremgået i dette afsnit, også i god overensstemmelse med det indtryk, man får af politikernes bevæggrunde med hensyn til økonomien, når man betragter deres bidrag til den ikke-offentlige debat i f.eks. Udenrigspolitisk Nævn og Folketingets Vareforsyningsudvalg. Når det gælder de økonomiske betragtninger, er det tydeligvis først og fremmest forestillingen om det nordiske samarbejde som en løftestang for danske interesser, der spiller en rolle.

Endelig skal det nævnes, at det følelsesmæssigt betingede ønske om at samarbejde med de øvrige nordiske lande også findes hos de radikale politikere, ligesom det givetvis gør hos socialdemokraterne, og at denne nordiske »idealisme« også må nævnes som en del af forklaringen på de radikales prioriteringer i markedspolitikken. Som et tegn på politikernes implicite formodning om tilstedeværelsen af en nordisk fællesskabsfølelse blandt alle politikerne bemærker man, at muligheden for at gennemføre det nordiske fællesmarked også i den ikke-offentlige debat optræder som et argument i sig selv for eventuelt at afvise en dansk deltagelse i Det Europæiske Fællesmarked.⁴⁹

Årsager til de konservatives nordenopfattelse

Som tidligere vist ændrer den konservative holdning til markedsspørgsmålet sig i den offentlige debat i løbet af perioden 1956-1958. I efteråret 1957 sker der et skift fra en overvejende EF-orienteret holdning til en orientering nærmere i retning af det nordiske fællesmarked. Samtidig afholder politikerne i Det Konservative Folkeparti sig imidlertid i hele perioden fra en en-

49. Referat af fællesmøde mellem Udenrigspolitisk Nævn og Folketingets Vareforsyningsudvalg den 28. februar 1957, Udenrigsministeriets Arkiv, j.nr. 73.B.66.a., s. 10.

degyldig stillingtagen til spørgsmålet om Danmarks eventuelle tilknytning til de forskellige markedsplaner. Der kan peges på mindst to hovedforklaringer på denne meget svingende og i hele perioden temmeligt uklare kurs hos de konservative med hensyn til holdningen til markedspolitikken.

For det første spiller de nationale økonomiske interesser en meget væsentlig rolle for mange af de konservative politikeres valg af holdning til markedsspørgsmålet. Navnlig den danske industris muligheder for at opnå den størst mulige økonomiske gevinst ved den markedsløsning, man vælger, står i centrum af mange af de konservative politikeres overvejelser. Dette fremgår delvis af referaterne fra møderne i Udenrigspolitisk Nævn og Folketingets Vareforsyningsudvalg. Men det fremgår især af referaterne fra den konservative folketingsgruppes møder.

Derfor ændrer Det Konservative Folkepartis synspunkt sig gradvist mere og mere i retning af en tilslutning til idéen om et dansk medlemskab af et nordisk fællesmarked (kombineret med et medlemskab af et »bredt« europæisk frihandelsområde), efterhånden som de internationale forhandlinger skrider længere og længere frem, og det kommer til at stå mere og mere klart, at dansk industri sandsynligvis vil få mindst lige så mange økonomiske fordele og måske færre ulemper ved en deltagelse i et nordisk fællesmarked end ved deltagelse i EF-samarbejdet.

For det andet viser referaterne af de konservative gruppemøder desuden, at den konservative folketingsgruppe er dybt splittet i spørgsmålet om, hvilken markedspolitisk option der vil være den bedste. Flere gruppemedlemmer udtaler sig gennem hele perioden til fordel for det nordiske fællesmarked og er meget skeptiske over for idéen om en dansk tilslutning til Det Europæiske Fællesmarked. Andre gruppemedlemmer derimod er af den stik modsatte opfattelse, at Danmark bør nedprioritere den nordiske løsning og i stedet søge ind i EF.⁵⁰

Fællesmarkedsplanerne bliver indgående diskuteret på en lang række konservative gruppemøder i løbet af årene 1957-1958, og den store splittelse af gruppen på markedsspørgsmålet, som her kommer til udtryk, synes i sig selv at være forklaring nok på, at den konservative markedspolitiske ordfører (og tidligere leder af partiet) Ole Bjørn Kraft bliver nødt til at udtale sig meget forsigtigt og vagt om markedsspørgsmålet, både når han udtaler sig i den offentlige debat, og når han over for de øvrige politiske partier skal redegøre for Det Konservative Folkepartis synspunkter ved møderne i Udenrigspolitisk Nævn og Folketingets Vareforsyningsudvalg.

50. Dette afsnit om Det Konservative Folkeparti bygger, hvor intet andet er anført, på studier af partiets gruppeprotokoller i perioden 1956-58, i Det Konservative Folkepartis Arkiv, Rigsarkivet.

En yderligere forklaring på Det Konservative Folkepartis svingende og uklare kurs i den offentlige markedsdebat kan imidlertid tilføjes. Den konservative folketingsgruppes splittelse i markedsspørgsmålet skyldes nemlig tilsyneladende ikke udelukkende en forskellig vurdering hos forskellige gruppemedlemmer af, hvilken af de foreliggende markedsoptioner der vil være bedst set ud fra hensynet til Danmarks økonomiske interesser, herunder specielt dansk industris økonomiske interesser. Den synes også at have at gøre med en grundlæggende splittelse i gruppen med hensyn til, hvilken indenrigspolitisk strategi partiet skal anlægge, og hvilke partitaktiske overvejelser man skal gøre i forbindelse hermed.

Der synes således i foråret og sommeren 1957 at herske en stærk utilfredshed blandt flere medlemmer af den konservative folketingsgruppe over, hvordan folketingsvalget i maj 1957 forløb, og over det resultat, som de efterfølgende regeringsforhandlinger fik, og det lader ydermere til, at denne utilfredshed i nogen grad er determinerende for de pågældende gruppe-medlemmers holdning til markedsspørgsmålet, navnlig i tiden umiddelbart efter valget og regeringsdannelsen.⁵¹ Medlemmer af gruppen som f.eks. Erik Ninn-Hansen, Knud Thestrup og Carsten Raft taler således i månederne efter valget og regeringsdannelsen om nødvendigheden af, at Det Konservative Folkeparti i offentlighedens øjne kommer til at fremstå som et beslutsomt parti, der har taget en hurtig og markant stilling i markedsdebatten. Dermed ønsker de at undgå, at partiet endnu engang kommer til at stå i skyggen af Venstre, således som det efter deres mening i den senere tid i alt for høj grad har gjort, hvilket efter deres opfattelse var årsagen til, at Venstre ved valget endnu engang opnåede flere stemmer end Det Konservative Folkeparti.⁵²

Disse tre medlemmer af den konservative gruppe repræsenterer i det hele taget en fløj inden for partiet, der på alle områder ønsker at markere Det Konservative Folkeparti i forhold til Venstre. Over for denne fløj i partiet står den fløj, hvortil blandt andet den markedspolitiske ordfører Ole Bjørn Kraft, gruppeformanden Aksel Møller og den unge Poul Møller hører, som ønsker at samarbejde tæt med Venstre og at koordinere den politiske stillingtagen til alle de vigtige spørgsmål med dette parti for på den måde bedre at kunne udgøre et samlet alternativ til Socialdemokratiet og Trekantregeringen.⁵³

51. Se referater af møder i Det Konservative Folkepartis folketingsgruppe, den 17. maj, 23. maj, 29. maj, 11. juni, 12. juni, 14. juni, 27. juni, 28. juni 1957, 3. juli 1957 etc.

52. Referater af møder i Det Konservative Folkepartis folketingsgruppe, den 27. juni, 3. juli, 10. september og 1. oktober 1957.

53. Møder i Det Konservative Folkepartis folketingsgruppe i hele perioden.

Det Konservative Folkepartis stærkere hældning til EF-optionen i den offentlige debat indtil efteråret 1957 kan altså blandt andet forklares ud fra den førstnævnte fløjs ønske om at markere Det Konservative Folkeparti i forhold til Venstre, således at partiet kan blive det største borgerlige parti ved næste valg og komme til at stå i spidsen for en eventuel borgerlig regering.

Denne fløj er i øvrigt også kritisk indstillet over for Venstres ledelse (dvs. først og fremmest partiformand Erik Eriksen) for den måde, som den lod regeringsforhandlingerne forløbe på. Den anden fløj i Det Konservative Folkeparti peger derimod på den store loyalitet, som Venstre-lederen viste over for Det Konservative Folkeparti ved under hele forløbet af regeringsforhandlingerne at nægte at danne regering, uden at Det Konservative Folkeparti også kom til at indgå i denne. Ole Bjørn Kraft, Aksel Møller, Poul Møller m.v. betoner således, at medlemmerne af den konservative gruppe ikke bør gå ud og offentligt kritisere Erik Eriksens håndtering af regeringsdannelsen. Det havde f.eks. Flemming Hvidberg ellers allerede umiddelbart efter regeringsforhandlingernes afslutning været på nippet til at gøre, vel med samme formål for øje som den foreslåede fremsættelse af en markant holdning til EF-spørgsmålet: at undgå at komme til at stå i skyggen af Venstre ved næste valg.⁵⁴

Det er således også i hele denne store problematik om uenigheder inden for den konservative gruppe om den indenrigspolitiske strategi og de partitaktiske manøvrer i forbindelse hermed, at de konservative holdninger til markedspolitikken skal ses.

Slutteligt skal det nævnes, at det på baggrund af den store rolle, som hensynet til Danmarks økonomiske interesser og specielt den danske industris økonomiske interesser spiller for mange af de konservative politikeres stillingtagen til de markedspolitiske optioner, ikke er overraskende, at den konservative markedspolitiske ordfører Ole Bjørn Krafts formuleringer i den offentlige markedsdebat, som tidligere nævnt, er præget af sproglige sammenkoblinger mellem begrebet »Industriens interesser« på den ene side og begreber som »Nationens interesser« og »Danmarks interesser« på den anden side.

Forskellen mellem de socialdemokratiske, de radikale og de konservative politikeres sproglige formuleringer i den offentlige debat, når de kommer ind på spørgsmålet om de økonomiske aspekter af markedsproblematikken,

54. Se f.eks. referater af møder i Det Konservative Folkepartis folketingsgruppe, den 23. maj 1957 og den 29. maj 1957.

afspejler således også de vidt forskellige tilgange, som de tre partier har til markedsspørgsmålet, og de vidt forskellige synspunkter, som ligger bag de tre partiers prioriteringer i markedspolitikken.

Som allerede vist, benytter de socialdemokratiske politikere begreber og formuleringer, hvori der implicit ligger en anskuelse af de økonomiske problemstillinger ud fra et arbejdersynspunkt, dvs. ud fra en vurdering af, i hvilket omfang arbejdernes interesser kan blive varetaget. Såvel de konservative som de radikale politikere benytter sig derimod af begreber og formuleringer, hvori der implicit ligger en anskuelse af de økonomiske problemstillinger ud fra erhvervslivets, virksomhedernes og landbrugets interesse.

Når man vil forklare de synspunkter og opfattelser, som de konservative politikere på dette tidspunkt fremsætter i den offentlige debat, er det desuden vigtigt at være opmærksom på, at den socialdemokratiske ledede regering, som tiltrådte i maj 1957, som noget næsten enestående i dansk politik efter 1945 er en flertalsregering. Dette indebærer, at oppositionspolitikere, herunder de konservative politikere, temmelig risikofrit, uden at kunne forvente at skulle stå til ansvar for deres holdninger i den aktuelle, offentlige markedsdebat, kan kritisere regeringen for dens markedspolitik eller for slet ikke at have nogen markedspolitik. Oppositionspartierne vil endvidere altid (også når der sidder en mindretalsregering) kunne fremsætte kritik af regeringen for ikke at forhandle godt nok med de andre lande og for ikke at give Folketingets partier tilstrækkelige oplysninger til, at de kan tage endegyldigt stilling i markedsspørgsmålet.

Dette benytter den konservative markedsordfører Ole Bjørn Kraft sig i høj grad af undervejs i de forskellige markedsdebatter. Han udnytter enhver lejlighed til at kritisere regeringen for alle de punkter, der er opregnet herovenfor. For den konservative ordfører gælder det, at han kan bruge kritikken af regeringen på to måder.

For det første kan han benytte kritikken af regeringens dårlige forhandlingsevne i drøftelserne med de andre lande, manglende afklaring af sine egne holdninger i markedspolitikken og mangelfulde orientering af Folketingets øvrige partier som en god undskyldning for i den offentlige debat ikke selv at tage endegyldigt stilling til markedsspørgsmålet – hvilket han under ingen omstændigheder ville kunne gøre på grund af den store splittelse om spørgsmålet internt i den konservative gruppe. For det andet kan han benytte sin kritik af regeringen til i offentligheden at fremstille et billede af denne som uduelig og handlingslammet, hvorved han kan håbe at erobre stemmer fra de tre regeringspartier til Det Konservative Folkeparti ved næste folketingsvalg.

Årsager til venstrepolitikernes nordenopfattelse

Når man analyserer Venstres holdninger til markedspolitikken, således som de fremgår af den ikke-offentlige politiske debat, får man indtryk af, at der er to overvejelser, der er determinerende for partiets tilslutning til idéen om Danmarks indmeldelse i Det Europæiske Fællesmarked og afvisningen af den rene nordiske løsning på de markedspolitiske problemer.

Den ene hovedårsag til Venstres tilslutning til EF-optionen er formodningen om, at en dansk indmeldelse i EF vil give dansk landbrug meget store økonomiske fordele. Dette økonomiske argument synes at have betydning for praktisk talt alle venstrepolitikere, der deltager i markedsdebatten.⁵⁵ Dog fylder argumentet mere i nogle af politikernes overvejelser end i andres. F.eks. er folketingsmedlemmet Jørgen Gram en typisk repræsentant for den gruppe inden for partiet, for hvem hensynet til landbrugets økonomiske interesser synes at være et næsten altafgørende argument for, hvilken markedspolitisk option der bør vælges.⁵⁶

Den anden hovedårsag til venstrepolitikernes tilslutning til idéen om Danmarks deltagelse i EF har at gøre med de politiske konsekvenser af et eventuelt dansk EF-medlemskab. Ligesom hos Det Radikale Venstre og Socialdemokratiet frygter man i Venstre, at de store lande i Europa vil få for megen politisk magt på bekostning af de mindre lande. Men i modsætning til de radikale og socialdemokraterne ønsker venstrepolitikere at formindske dette problem ved at indmelde Danmark i Det Europæiske Fællesmarked og ved

55. Se f.eks. Axel Kristensen i referat af fællesmøde mellem Udenrigspolitisk Nævn og Folketingets Vareforsyningsudvalg den 18. juni 1957, Udenrigsministeriets Arkiv, j.nr. 73.B.66.a., s. 15; Per Federspiel i referat af møde i Udenrigspolitisk Nævn den 2. juli 1957, Udenrigsministeriets Arkiv, j.nr. 73.B.66.a., s. 8-9; F. Heick i referat af møde i Udenrigspolitisk Nævn den 29. august 1957, Udenrigsministeriets Arkiv, j.nr. 73.B.66.a., s. 15; J. Sønderup i referat af fællesmøde mellem Udenrigspolitisk Nævn og Folketingets Vareforsyningsudvalg den 23. oktober 1957, Udenrigsministeriets Arkiv, j.nr. 73.B.66.a., s. 10; Anker Lau i referat af fællesmøde mellem Udenrigspolitisk Nævn og Folketingets Vareforsyningsudvalg den 4. december 1957, Udenrigsministeriets Arkiv, j.nr. 73.B.66.a., s. 9; Axel Kristensen i referat af møde i Venstres folketingsgruppe den 15. november 1957, Venstres Arkiv, arkivnr. 11.005, Rigsarkivet, pk. V, 4, Forhandlingsprotokol for Venstres folketingsgruppe 8.11.1957-16.12.1960, s. 4-5; Erik Eriksen, smst., s. 7.

56. Referat af fællesmøde mellem Udenrigspolitisk Nævn og Folketingets Vareforsyningsudvalg den 28. februar 1957, Udenrigsministeriets Arkiv, j.nr. 73.B.66.a., s. 7-8 + s. 13; referat af fællesmøde mellem Udenrigspolitisk Nævn og Folketingets Vareforsyningsudvalg den 21. marts 1957, Udenrigsministeriets Arkiv, j.nr. 73.B.66.a., s. 8 + s. 9; referat af fællesmøde mellem Udenrigspolitisk Nævn og Folketingets Vareforsyningsudvalg den 26. april 1957, Udenrigsministeriets Arkiv, j.nr. 73.B.66.a., s. 8.

at arbejde for at udbygge de politiske aspekter af EF-samarbejdet for ad den vej at skaffe de mindre lande større indflydelse i forhold til de store lande.⁵⁷

Venstrepolitikerne har heller ikke de radikale politikeres frygt for en udbygning af et sikkerheds- og udenrigspolitisk samarbejde inden for EF eller socialdemokraternes frygt for den økonomiske politik, socialpolitik, arbejdsmarkedspolitik og velfærdspolitik, som vil blive ført i Danmark som indirekte eller direkte følge af en dansk tilslutning til EF. Forklaringen herpå er naturligvis for en stor del, at Venstre i højere grad deler den holdning til sikkerhedspolitik, henholdsvis socialpolitik, økonomisk politik osv., som er repræsenteret blandt de politiske magthavere i de seks EF-lande.

Det skal dog nævnes, at inden for Venstre indtager Thorkil Kristensen på markedspolitikens område (såvel som på næsten alle andre områder) på dette tidspunkt et særstandpunkt, idet han er af den opfattelse, at Danmark først og fremmest bør satse på det nordiske fællesmarked.⁵⁸ Thorkil Kristensens holdninger til markedspolitikken synes først og fremmest at udspringe af en frygt for et tæt samarbejde med Tyskland. Der er først og fremmest tale om en på grund af 1930'ernes og 1940'ernes erfaringer indgroet skepsis over for alle projekter, der vil inkorporere Tyskland i et sikkerhedspolitisk og udenrigspolitisk samarbejde. Frygten for en genopblussen af tysk militarisme er med andre ord udslagsgivende for Thorkil Kristensens markedspolitiske prioriteringer.⁵⁹ På denne måde kan han siges at ligge tæt op ad de radikale politikeres tilgang til markedspolitikken, som også blandt andet udspringer af en skepsis over for det sikkerheds- og udenrigspolitiske samarbejde og de store landes dominans på dette område. Tyskland nævnes dog kun i enkelte tilfælde eksplicit af de radikale politikere i den markedspolitiske debat. Det synes i højere grad at være en skepsis over for det sikkerheds- og udenrigspolitiske samarbejde med De seks i det hele taget end specifikt frygten for Tyskland, der spiller ind på de radikale politikeres stillingtagen til markedsplanerne.

57. Se f.eks. Axel Kristensen i referat af møde i Venstres folketingsgruppe den 15. november 1957, i Venstres Arkiv, pk. V, 4, Forhandlingsprotokol for Venstres folketingsgruppe 8.11.1957-16.12.1960, s. 4; Federspiel, smst., s. 5; From, smst., s. 5; Erik Eriksen, smst., s. 6.

58. Se f.eks. referat af møde i Venstres folketingsgruppe, Venstres Arkiv, pk. V, 4, Forhandlingsprotokol for Venstres folketingsgruppe 8.11.1957-16.12.1960, s. 5-6; referat af møde i Udenrigspolitisk Nævn den 29. august 1957, Udenrigsministeriets Arkiv, j.nr. 73.B.66.a., s. 10-11.

59. Se f.eks. referat af møde i Venstres folketingsgruppe, Venstres Arkiv, pk. V, 4, Forhandlingsprotokol for Venstres folketingsgruppe 8.11.1957-16.12.1960, s. 5-6.

Det er tidligere blevet vist, hvordan Norden spiller en ganske lille rolle i venstrepolitikernes udtalelser i den offentlige markedspolitiske debat. Hovedforklaringen herpå må findes i den ovenstående analyse af disse politikeres holdninger til markedspolitikken, således som de fremgår af den ikke-offentlige debat. Eftersom venstrepolitikere ikke frygter et politisk samarbejde med de seks EF-lande, fordi de ser det som en mulighed for at udvide de små landes politiske indflydelse, og fordi de ikke har nogen væsentlige reservationer over for de politiske idéer, som De seks og deres regeringer repræsenterer, og eftersom der desuden sandsynligvis vil være store økonomiske fordele for dansk landbrug ved en tilslutning til EF, ser venstrepolitikere ikke nogen grund til at begynde at fremhæve særlige politiske dyder ved de nordiske lande, endside at sammenkæde disse med den i den danske offentlighed alment udbredte opfattelse af kulturelt slægtskab mellem de nordiske folk. At begynde overhovedet at omtale det nordiske folkefællesskab og at komme ind på tanken om eksistensen af visse særlige nordiske værdier ville i offentligheden kun kunne svække argumenterne for Venstres foretrukne markedspolitiske option, nemlig en dansk tilslutning til EF.

Med hensyn til de økonomiske argumenter for valget af markedspolitik foretager venstrepolitikere til støtte for deres markedspolitiske prioriteringer en sproglig sammenkobling af »landbrugets økonomiske interesser« og »Danmarks interesser« eller lignende begreber, der betyder det samme. Således benytter venstrepolitikere de sproglige formuleringer på samme måde som de radikale politikere, der også sammenkoblede begreber som »landbrugets interesser« og »Danmarks interesser«; men venstrepolitikere bruger den sproglige sammenkobling til at argumentere for lige det modsatte af de radikale politikere: et dansk medlemskab af EF.

Konklusion

Sammenfattende kan man sige, at der er store forskelle mellem politikere fra de fire »gamle« partier med hensyn til, hvad der betinger deres måde at udtrykke sig om Norden på i den offentlige politiske debat.

Socialdemokraternes nordenopfattelse er i høj grad betinget af ønsket om at styrke det nordiske økonomiske samarbejde og samtidig at være forsigtig med at tilslutte sig det tætte politiske samarbejde med de kontinentaleuropæiske lande i EF. Denne prioritering hænger blandt andet sammen med ønsket om at styrke den socialdemokratiske velfærdsstat og samtidig styrke omdannelsen af Danmark fra et landbrugssamfund til et industrisamfund. Frygten for de politiske konsekvenser af et dansk EF-medlemskab, såvel

som frygten for konsekvenserne for den danske beskæftigelse af tilslutning til planen om arbejdskraftens frie bevægelighed inden for EF, er medvirkende årsager til socialdemokraternes nordiske interesse.

De radikale politikeres måde at formulere sig om Norden på er i høj grad betinget af ønsket om at prioritere det nordiske samarbejde højt i markedspolitikken. Dette ønskes tilstedeværelse skyldes dels overvejelser om store økonomiske fordele for såvel dansk landbrug som dansk industri ved dannelsen af et nordisk fællesmarked, dels en skepsis over for navnlig de sikkerhedspolitiske konsekvenser af en tæt dansk tilknytning til EF-landene. I forbindelse med de økonomiske overvejelser spiller forestillingen om det nordiske fællesmarked som en forberedelse til deltagelse i det større europæiske økonomiske samarbejde ind for nogle af de fremtrædende radikale politikeres øjeblikkelige prioritering af Norden, mens en hurtig etablering af det nordiske fællesmarked for andre radikale politikere opfattes som en mulighed for at undgå, at tilslutningen til EF nogensinde bliver til noget.

Afgørende for de konservative politikeres måde at formulere sig på er splittelsen om markedsspørgsmålet inden for Det Konservative Folkeparti. Både Europa og Norden opfattes som noget positivt i de konservatives formuleringer; men holdningen til de konkrete europæiske og nordiske samarbejdsplaner er for det meste ikke særligt klar. Det partitaktiske moment er medbestemmende for visse af de konservative politikeres valg af tilgang til markedsproblematikken, idet ønsket om at markere partiet i forhold til det andet store borgerlige parti, Venstre, spiller en altafgørende rolle.

Hos Venstre spiller Norden næsten ingen rolle i den offentlige debat. Forklaringen er, at de fleste venstrepolitikere ønsker en hurtig tilslutning til Det Europæiske Fællesmarked, hvorfor de overhovedet ikke inddrager tanker om »nordiske værdier« etc. i deres indlæg i debatten. Der er to hovedårsager til denne meget pro-europæiske politik hos Venstre: for det første ønsket om at styrke dansk landbrugs økonomi, for det andet politiske overvejelser om styrkelse af de små europæiske staters indflydelse på regionens politik.

De billeder af Norden, som tegnes i den offentlige politiske debat, er således meget forskellige. Der synes imidlertid at være sammenhæng mellem politikernes partitilhørsforhold og den opfattelse af Norden og af de nordiske værdier, som eksisterer i deres indlæg i debatten. Dette hænger sammen med de meget forskellige ønsker til det nordiske samarbejde, og hvad det eventuelt skal bruges til, som findes blandt politikerne fra de forskellige partier.